

‘‘Manas’’ Destanındaki Etnonimler

Kutbu Nadirbaeva Ozubekovna¹

Özet

Küreselleşme koşullarında yeni teknolojiler, eğitimin yeni usulleri ortaya çıkararak onların sayesinde genç nesle eğitim-öğretim yapılmaktadır. Onun yanı sıra her ulus kendine ait değerlerini koruma ve Onları genç nesle öğretme ve terbiye verme amacı doğru yönde geliyor olduğunu herkes biliyor. Kırgız halkının milli kültürel zenginliklerinden biri, ünlü mirasımız olarak korunan, eşsiz ‘‘Manas’’ destanı yüzyıllardır varlığını sürdürmüştür. Bizim, pedagogların, KIRGIZ nesline birçok tarihsel, kültürel ve edebi miraslarımızı öğretmek, okutmak ve bu zenginlikleri aktarmak boynumuzun borcudur.

Kırgız halkı Manas doğana kadar bir sürü zalim ve zulmü yaşamıştır. Ala Dağdan kovularak, dünyanın dürt köşesine dağılmıştır. Zor durumda gün geçiren Kırgız halkı yok olma korkuncundayken onların şansına Manas doğar. Ünlü destanda ‘‘Кулаалы таптап куш кылдым, курама жыйып журт кылдым’’, diye boşuna söylenmemiştir. İşte bu parçalanmış Kırgız halkını birleştirip gerekirse akraba ve akraba olmayan ulusları Ala Dağa getirmiştir.

‘‘Manas’’ destanında birçok boy, soy, halk adlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bahadır Manas ondan fazla boyu bir araya getirip, halk birliğini, iradesini oluşturur ve onlara Ala Dağın kucağında özgür yaşama olanağını sunmuştur. Kültürel değerlerimizden biri, destanda yer alan boy, soy, ulus adlarının ortaya çıkma tarihine bakarak, tek tek incelemeye çalıştık. ‘‘Manas’’ destanında Kırgız halkının birliğinde yer alan Kıpçak, Teyit, Kıtay, Kalmak, Moğol, Kırırşaa, Nogoy, Cediğer, Kazak, Bağış gibi bir sürü boyların Kırgızlara katılması, aynı iradenin altında yaşaması Manas’ın halk önderi olduğundan haber vermektedir.

Anahtar kelimeler: ‘‘Manas’’ destanı, etnopedagoji, geleneksel eğitim, yeni eğitim usulleri, ortak ideoloji, terbiye verme, milli değerler, milli zenginlikler, boy, soy, halk adları, etnos, etnik grup, yer adları, antroponim, süreç, manevi-ahlaki gelişme, sağ kanat, sol kanat, içkilik.

Ethnonyms in the Epic Manas

Abstract

New technologies in globalized conditions, new methods of education emerged and thanks to them, young generation’s education and training are being done. That is to say that every nation knows that the aim is to

---

¹ Kırgızistan, Jalal-Abad State University, nurka_74@rambler.ru

preserve its own values and to teach and educate young generation with the right intentions. One of the national cultural wealth of the Kyrgyz people's unique epic "Manas" protected as our famous inheritance for centuries. Our pedagogues must convey this historical, cultural and literary heritage and richness to the new generation. Kyrgyz nation had been persecuted before the birth of Manas. Kyrgyz people were expelled from Ala-too and dispersed in the four sides of the Earth. Fortunately, Manas was born when Kyrgyz nation was in a difficult situation and in a fear of extinction. It's not said for nothing in the famous epic Manas "Kulaaly taptap kush kyldym, kurama zhyiyp jurt kyldym". Manas made these scattered people to be in a harmony and brought other nations to the Ala-too.

It is possible to see many different public names and nationalities in the epic Manas. Manas gathered more than ten nations to form a people's unity and willingness offering them freedom to live on their own. Clans such as: kypchak, teit, kytai, kalmak, mogol, kydyrsha, nogoi, zhediger, kazak, bagysh involved to Kyrgyz nation and lived under the same, unique government. It means that Manas was the leader of this nation.

Key words: "Manas" epic, etnopedagogy, traditional education, new training methods, common ideology, discipline, national values, national wealth, personality, train, public names, ethnos, ethnic group, names of the places, anthroponymy, process, spiritual-moral development, ong kanat, sol kanat, ickilik.

Giriş

Kırgız halkı genel olarak üç etnik grubun (ıçkilik, sağ kanat, sol kanat) bir araya gelerek oluştuğunu hepimiz biliyoruz. "Manas" destanının ana fikri de bu üç etnik grubun belli bir sürecinin birleşme dönemindeki somut üç olayla doğrudan ilgilenmiştir. Bu fikri ünlü bilim adamı E.Abdılđaev kanıtlamaktadır: "Manas" destanı o dönemdeki Kırgızların üç etnik grubunu, sürecini başka komşu etnik çevreden farklı koşullarda, onların genel ideolojisini yansıtarak gerçekleştirdiğini vurgulamak mümkündür".

Destanın ana kahramanı Manas "Macmu – at-tavarih"e göre Kırgız'ın Kıpçak boyundan çıktığı beyan edilir. Demek, Manas bahadır ıçkilik boyundan çıkan kahraman olarak kabul edilir. Aynı zamanda Manas'ın Alplerinin çoğu ıçkilik grubundaki boylardan olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Koşoy-Katagan, Töřtük – Arđın (Kesek soyu önce Arđın boyunun içindeydi), Çubak – Noygut, Bozuul-Teyit, Baymat- Taz, boyundan Bakay, Sırgak v.b. Alpler Manas'ın akrabaları olduğu söylenir. Destandaki Okçu, Sarı Uysun, Dumara, Kıdırşaa v.s. gibi Kırgızların eski boylarının adları ıçkilik grubunda etnonim olarak karşılaştığını hatırlatmak mümkündür. "Manas" destanında elliden fazla ulus, grup ve boyun adları geçmektedir. Destanda çoğunlukla Kıtay (Kidán olarak da anlatılır), Mangul, Kalmak, Mancu, Cürçüt, Oyrot, Kıpçak, Uygur, Kazak, Özbek, Şibe, Çin, Handu gibi boy ve ulusların adları karşılaşmaktadır. "Manas" destanının giriş kısmında Kırgızlar böyle beyan edilir: Manas bahadır hayata gelmeden önce Kırgızlar üç vadide Altay, Kıtay (Kidán), Kalmak gibi halkların

‘Manas’ Destanındaki Etnonimler

yönetimi altında yaşar, Kırgızların önceki beylerinden biri Orozdu'nun on oğlu baskın yapanların sayesinde sürgüne gönderildiği ve onların zor durumda olduğu anlatılır. Biz destanda yer alan bazı ulusların tarihi etimoloji ve sancıra şeklindeki halk söylentilerine bağlantılı olarak incelemeyi doğru bulduk. Özellikle, etnonim, yer adları ve antroponimlerin kendi aralarındaki bağına dikkat ederek, onların ilişkisini ortaya koymaya çalışacağız.

1. Kıpçak boyu. ‘Manas’ destanında Kıpçak boyu Kırgızlarla akrabadır.

Örneğin, Kırgız, Kıpçak boyum,

Kız için oğlum gideceğim diye [S.Orozbekov, cilt II,153.s.]

A) Kıpçak boyu tarihte ilk olarak XVIII. yüzyılda Uygur yöneticisi Moyunçur şahsına hazırlanan heykelde karşılaşmaktadır. O zamanlarda Kıpçaklar, Sayan, Altay dağlarında yaşamışlardır. Günümüz tarihçilere göre, özellikle Tatar tarihçisi Şıkap'ın ‘‘Kullanılmaya yönelik bilgiler’’ adlı makalesinde Kıpçaklar batı taraftaki düşmanlardan saklanmak amacıyla Ural nehrinin doğusundaki geniş vadiye yerleşmişlerdir. Bu vadi Asya'nın Kıpçak (Kıpçak vadisi) diye adlandırılmıştır ve ‘‘Deşti Kıpçak Hanlığı’’ adında Hanlığı olmuştur. Onlar uzun süreye kadar güçlü devlet olarak yaşamıştır. XVI-XVII yüzyıllarda Hanlığı iktidar gücünü kaybetmiş, toplumsal yapısı bozulmuş ve ata yurdu sayılan Orta Asya'ya göç etmişler. Onlar Özbeklerin, Kazakların arasına yerleşerek, zaman geçtikçe onlarla karışmış, ancak önceki Kıpçak adı unutulmamış. Şu anda Kırgızların, Kazakların ve Özbeklerin arasındaki Kıpçakların ortaya çıkma tarihi böyledir.

B) Kırgız sancıracıları ise Kıpçak boyunu Kırgızlardan türediğini savunurlar. Bunlar Kırgız milletinin ve Çin'deki Kırgızların arasında çok sayıdadır. Kırgız topraklarındaki Kıpçak boyu içkilik grubuna girmekte ve Kırgızistan'ın güneyinde yerleşmiştir. Destanda Kıpçaklardan Sarban kelin oğlu Ürbü bahadır ve dillere destan Elaman'ın Er Töştüğü çıkmıştır.

C) Etimolojik açıdan bu kelimenin anlamı sıfat, boş, boşluk anlamına gelmektedir. Bazı bilgilerde Kıpçak, eski Batı Türk boyu, devleti olduğu söylenir.

2. Kıdırşaa Boyu. Destanda Kırgızların önemli boylarından biridir. Örneğin, Almambet ile Çubak'ın tartışmasında Çubak'ın sözüne göre:

O da Kırgız boyudur,

Adımı duyarsan Kıdırşaa,

Anciyan'ın büyüğü [S. Orozbekov, cilt II,141.s.]

Kıdırşaa boyu hala Kırgızistan'ın güneyinde yaşamaktadır. Kıdırşaa boyu Kırgız boy yapısındaki

İçkilik grubuna girer ve Avaat boyundan türemiştir. Yer adlarıyla da bu boyun adı bağlantılıdır. Örneğin, Oş bölgesinin, Kara Suu ilçesinde Kıdırşaa köyü vardır. Demek ki, aynı zamanda Kıdırşaa hem etnonim, çünkü boy adıyla ilgilidir, hem antroponim, çünkü Kıdırşaa adında insan ismi vardır. Üçüncü taraftan ise yer adıdır. Çünkü ilk önce etnonim olmuş ve onun temelinde boyun yaşadığı yerin adını almış, orada doğan çocuklara da Kıdırşaa adını almışlardır.

3. Kalça boyu. İlk önce, destandaki üzgün birisidir. ‘‘Kökötöy’’ün aşında’’ at yarışmasında Kalçanın adı altıncı olur. Onunla beraber Kalça Taciklerin ‘‘galça’’ dağlı anlamına gelen sözünden türemiştir. Çünkü dağlı Badahşan’da vücutları kıllı, Farsça bilmeyen, kendilerine ait dili var, onu kimselere öğretmeyen, kocaman burunlu, ince yanaklı, derin gözlü, uzun kirpikli insanlar hala yaşamaktadır. Kalçanın anlamı da dağda yaşayan halk demektir. ‘‘Manas’’ destanında dağlı Tacikler anlamında kullanılmıştır. Örneğin,

Maymunduk’un Şooruk Han,

Kalça adında halkı var.

Kala anlamını sorarsan,

Kırgız’a yakınlığı var. [S.Orozbekov. cilt I,153.s.]

Moğolcada galça kelimesi başçı, yönetici anlamındadır. ‘‘Manas’’ destanında ise Konurbay’ın değişmez epitetidir. Kalça kelimesinin mecaz anlamı, çirkin, korkunç ve korkuludur. Örneğin, Manas, Semetey ve Konurbaylara kullanılır. Örneğin:

Koç burunlu, çift kirpik,

Görünümü kalça, gözü dik. [S.Orozbekov. cilt I, 191.s.]

Kalça Kırgızcada fiil olarak kullanılır. Bir şeyi kalçamak, dövmek. Kırgız boylarında da Kalça boyu vardır. Yani, sağ kanatın Col boyundan türemiş soydur. Aynı zamanda sol kanatın Saruu boyunda da Klača soyunu bulmak mümkündür. Kalça etnonimiyle biz, Kırgız-Tacik etnik olarak karşılıklı ilişkilerimizi gösterebiliriz. Kalça adında antroponim de vardır. Bu da o boyların adıyla ilgili olması lazım.

4. Mangul boyu. Örneğin: Mangul’dan Çokon alp çıktı,

At binmeden yürüyerek çıktı. [S.Orozbekov. Cilt I, 79.s.]

Yine bir örnek: ‘‘Gidip gel dedi Mangul’a’’. ‘‘Manas’’ destanında genelde Mungul, Kalmak Hanlıkların yöneticileriyle olan savaş beyan edilir. Destanda söylenen adrese dayanarak tarihi inceleyelim.

- a) 1206 yılında Mungulların Şervey boyundan Bürcügün, Temüçün gibi bahadırlar çıkmış, küçük soyları birleştirmiş ve Mangul Hanlığını oluşturmuştur. Bu hanlık çok güçlüydü, gittiği savaşları kazandı. Kırgızlara kadar geldi ve onları baş eğdirdi. Sonra Coçu gibi yöneticisine Kırgızların hükümdarlığını verdi. Kırgızlar o zamandan itibaren Mungul boyundaki Oyrotlara,

‘Manas’ Destanındaki Etnonimler

Kalmaklara ve başka uluslara boyun eğerek yaşarlar, sürekli karşı çıktıkları için hep savaş içinde yaşamışlardır.

- b) Kırgız sancirasına göre Moğollarla ilgili bir efsane vardır. Kökü'nün bahadır olduğu bilinip, adı tanınır. Ona Naal aşık olur ve ikisi evlenir. Naal'a Dor adındaki Kalmağı köle olarak verir. Kökö halkı Tatar-Moğollardan çıkan dedesinin rahmetine oğluna Moğol adını verir. Dor Moğol'u 6-7 yaşına kadar peygamber gibi bakar. Moğol dayılarıyla beraber büyür. Moğol'u sırtında taşıyarak gezdiğinde: ‘‘Oo, Dor Moğol'u getiriyor’’ derler, sonra Moğol büyüdüğünde ‘‘Moğollar’’ derler ve Moğollar adını alır. Yukarıda söylenenler az olsa bile gerçeğe yakındır. Moğolları sağ kanata ekliyoruz, halk arasında Moğolları ulusun temeli derler. Sancıra'ya göre Naalı abladan Moğol, Moğoldan Tögönbay, Adıl, Asan v.b. türemiştir.

5. Nogay boyu. Destanda ki karakter, Manas'ın dedesidir.

Tarihsel açıdan XIII yüzyılın ikinci yarısında Moğol-Türk boylarının diğer adı. Bazen Nogayların adı Cengiz Han'ın torunu Nogay'dan geldiği söylenir. Tarihte yazıldığı gibi, Altın Orda çöktükten sonra kurulan Hanlıkların arasındaki Nogay adı yanlışlıkla Tatarlar için de kullanılmıştır. Geçmiş zamanlardaki Cengiz Han'ın torunlarından oluşan Nogay halkı günümüzde de kalabalıktır. Bizim ülkemizde de şu anda Nogaylar yaşamaktadırlar. Şu anda Stavropol İlçesinde, Dağıstan'da, Çerkas Otonom Bölgesinde yaşamış, nüfusu 60 bin civarında, Kıpçak grubuna ait Nogay Dilinde konuşan halktır. Dini inancı Müslüman Sunideler.

Var gücüyle bahadır,

Zorla çıktı gördün mü?

Nogay'dan gelen on dört at,

Sağ-salim çıktı, gördün mü? [S.Orozbekov. Cilt 3, 106.s.]

Sarı Nogay, destanda Nogaylarla beraber Kara Nogay, Sarı Nogay kendince Nogay gibi etnonim olarak verilmiştir. Örneğin,

Kara Nogay Camgırçı,

Sarı Nogay Er Manas. [S.Karalaev. Cilt 2, 59.s.]

Tabi ki, bu Nogay halkının yukarıdaki gibi ayrılması gerçektir, ancak aynı soydan gelmektedirler.

6. Oyrot Boyu. Kırgızların bir parçası Altay'da yaşamış, Oyrot, Kalmaklarla arası çok iyiydi. Onlarla ilgili gerçek bilgileri kabul edip, onu ‘‘Manas’’ destanında yansıtıp, korunmuş delillerle karşılaşmaktayız.

- a) ‘‘Manas’’ destanında söylenen Oyrottor, Moğol istilasından önce güçlü bir boy olmuştur, Kangay dağlarındaki Kırgızlarla komşu yaşamışlardır. O Hanzu yazılmalarında Vaala, Vayla diye adlandırılmış, Dörböt, Torgut, Koşut, Cungar gibi grupları kendine almış halktır. Oyrotlar

Batı Moğolların, Derbentlerin, Bayitlerin ve Zahçinlerin v.b. önceki adıdır. XVII.yüzyılda Oyrotların bir parçası Kukonar Gölü'ne göç etmişlerdir. Bir parçası Rusya'ya gidip, Kalmak adını almışlar. Diğer bir tarafı ise Oyrot (Cungar) Hanlığının temelini oluşturmuşlardır. Şu anda Oyrotlar Çin'de Moğollara karışmıştır. O yüzden Oyrot halkının adı unutulmuştur.

b) Oyrot kelimesi bazen halkın geneli, tüm halk anlamında kullanılır. Örneğin:

Oyrot'un hepsi bastı,

Oyrotu bastım, mülk aldım,

Bu tür mülkü nerede aldım. [S.Orozbekov. Cilt 1, 41.s.]

Oyrot, Kalmak boyu XVI. yüzyılda Kırgızlara savaş açarak, Kırgızları Hindistan'a sürmüşlerdir. B.Radlof'un sözlüğünde 1. Oyrot, Oyrot Hanlığı masalındaki Oyrotlar. 2. Diğer halk, Yabancı olarak verilmiştir. [B.Radlof. Cilt 3, 2.bölüm, 202.s.]

Demek, Oyrotlar Kırgızların arasında az sayıdadır, çünkü diğer boylarla karışmıştır.

7. Cediğer Boyu. Batı'nın atalarından biri olduğu söylenir. Diğer taraftan ise Cediğer, destanın tüm varyantlarında Kırgız boylarından biri olarak karşılaşılır. Örneğin,

Kırgız oğludur bu da,

Kutsal Bağış Cediğer

Kazak, Kırgız, Katagan,

Cediğer, Noygut, Dumara. [S.Orozbekov. Cilt 3, 54.s.]

- a) Cediğer Boyu Kırgız boy grubundan on kanata mevcuttur. Ak oğuldan türeyen üç Adigine, Tagay, Naalı ablanın çocuklarıdır. Kardeş halkların sancıra bilgisine göre Cediğer, Türk boyları arasındaki ilk büyük boyun arasındadır. "Macmu-at Tavarihte" Cediğer Otuz Oğlun arasındaki boy olduğu söylenir. Onun yanı sıra Moğol, Altay dillerinde cediğer-çoodugar adında Farsça kelimedenden alındığını B.Radlof'un araştırmalarından bulmak mümkündür. Cediğer destanda insan adı olarak da geçer. Cediğer Boyu Kırgız halkının temelini oluşturmaya başladığında ortaya çıkmış boydur dersek hiç yanılmamış oluruz.

8. Kazaklar. Kırgızlara yakın halk olarak destanda geniş anlatılır. "Manas" destanında anlatılan büyük küçük savaşlarda, aşlarda, düğünlerde, her tür toplantılarda aynı hedefteki halklar gibi Kazakların bir sürü temsilcisi katılır. Örneğin:

Altay'daki Kazakların,

Çoğu gitti düğüne.

Kırgız'ın Beyi Baktıgul,

Yakın akrabasıdır. [S.Orozbekov. Cilt 2, 44.s.]

- a) Kazaklar "Manas" destanında Kırgızlarla en az XV yüzyıldan itibaren aynı cemaatte

‘‘Manas’’ Destanındaki Etnonimler

oldukları için destanda yer almış olabilir. Başka bir tarihçinin fikrine göre kazak kelimesi, kaysak veya kasak kelimelerinin değişikliğe uğramış türüdür.

Doğu'nun bazı yazarlarının kanıtlarına bakarsak, bu söz Hristin doğumundan önce ortaya çıkmıştır. Bu fikrin ne kadar doğru olduğunu söylemek zordur. Orta Çağ'daki Rus boylarının çoğuna yayılmış kazak adı en başından Kırgız-Kaysak Ordularına ait olduğu ve günümüzde de onlar kendilerinin Kazak olduklarını söylediklerini vurgulamak lazım. Kırgız ve Kazak halkı aynı boydan türemiştir. Sonraları XV yüzyıldan sonra bu ikisi, iki büyük halka ayrılmış, ancak aynı Türk atanın oğulları gibi günümüzde de kardeş gibi yaşıyorlar.

b) Günümüzde o andaki Kazaklardan Kırgız Boylarının içinde Kazak Boyu da vardır. Ak oğuldan türemiş on kanatın Börü Boyu'nun küçük soylarındandır. Kazakların bu kısmı bizim burada kalmış olanlardandır. Çoğunluk kısmı şu anda Kazakça konuşan egemen ülkedir. Onun dışında Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve diğer Bağımsız Devletlerde, Afganistan, İran'da yaşayan ulustur. Antropolojik açıdan Moğollar ırkının Güney Sibiryaya dalına girer.

c) B.Radlof'un anlattığına göre kazak kelimesinin anlamı aşağıdaki gibidir: 1. Özgür birisi, küsmeye boyun eğmez ve herhangi olağanüstü olaylara denk gelmeyen birisidir. 2. Kazak kişi, güçlü insan ve at sırtında iyi gezer. 3. Kırgız, Kazak-Kaysak-Kırgızlar kendilerini Kazak sayarlar. Aynı zamanda Doğu Tatarları da Kırgızlara Kazak derlerdi. 4. Kazak-kadak. 5. Kazak- soygunculuk yapar [B.Radlof. cilt 2, 365.s.] gibi beş anlamı vardır.

9. Kalmak Boyu. Moğolcada halm, halimak- karışık, toplama anlamına gelmektedir. Moğolca konuşan kalktır, destanın tüm varyantlarında geleneksel olarak Kırgızların düşmanı olduğu söylenir.

a) Kalmak adında etnik terim XIII yüzyılın ortalarında Altay, Kangay dağları tarafa göç etmiş boyların grubu şeklinde ortaya çıkmıştır. O zamandan itibaren Kırgız Boylarının bazılarıyla komşu yaşamış, ilişkileri de (savaş ve barış içerisinde) gelişmeye başlamıştır. XV-XVI yüzyıllarda Kalmak halkının gerçek adı Orta Asya halklarının sözlü edebiyatında da geleneksel düşmanların yerini almaya başlar. XVII yüzyılın yarısında Bahadır Kantaksı iktidara geldikten sonra (1631-1653) Orta Asya halkına çok büyük savaşları açıp, Kırgız ve Kazakları kendi yurdundan kovmuş, zor günler yaşatmıştır. Bu olay ‘‘Manas’’ destanında geniş anlatılır ve sürekli savaş içinde yaşarlar. Çok sinirlenen Semetey:

Kalabalık Kırgız Halkını,

Kalmak boyun eğdirecek gibi,

Trompetine vurarak,

Ciddi olmuş beyin. [S.Karalaev. Cilt 2, 57.s.]

Dilci, bilim adamı Dorbakova: ‘‘Kalmak kelimesi Türk Dillerinde (kalıntı), (atık ve ayrılmış), (uzak kalmış), yani Cungaristan'ın Oyrotları kendilerinin ‘‘atık’’ adını sevmeyerek Kalmaklardan ayrılmıştır. Onun yanı sıra Oyrotlarda Moğol Halk Cumhuriyetinde kalmg

kelimesi Moğol yazım kurallarında halimag, eş anlamı holimag (karışık) anlamına gelmektedir. Çünkü Cungar Hanlığından Kalmaklar ayrıldığında onların arasında Oyrotlar da vardır. Bu demek oluyor ki iki halkın karışımından ayrı kalan halktır. O yüzden Çün, Rus, Moğol ve Kalmak yazılarında yukarıdaki adıyla geçmiştir ”, - diye vurgulamaktadır. b) Kırgızların arasında böyle bir boyun olduğu belli değil. Ona rağmen Kırgızların on kanat grubundan türeyen Colcakşı boyunda Kalmak boyu vardır. Ama bu hangi Kalmaklar olduklarını söylemek zordur. Kalmaklar kendilerini Halmıg derler. Genelde Kalmaklar Kalmak SSCB’de yaşamışlardır. Altay Dil’nin Moğol grubuna ait Kalmakça konuşurlar. Antropolojik olarak Moğol ırkına girmektedir. XVI-XVII yüzyıllarda kendince halk olmuştur. Sovyetler dağılıncaya kadar göçebe hayat sürdürdükleri bellidir. Kalmak halkı “Manas” destanında anlatılan dönemden itibaren ulus olarak yaşamış, kendi adını kaybetmemiştir.

10. Kıtay boyu. “Manas” destanında geçen Kıtay, Kara Kıtay adını tarihte hangi halk olduğunu, kendi döneminde sonraki nesle neler bıraktığını incelemeye çalışalım. Örneğin:

Kır tarafında Kıtay var,

Yapacak çok işin var.

Karşında birisi var,

Savaşacak çok kişi var. [S.Orozbekov. Cilt 2, 140.s.]

Cungonun Doğu Kuzeyindeki yer almış, önceden kıda, kıdak, kıtanır, kidan adlarını almıştır. Tarihe bakarsak Kıtaylar (Çinler) Kırgız halkını basmış, işkence bir hayat yaşatmıştır. Destanda da bu hakkında, yani Çin ve Kırgızlar arasında ilk baştan itibaren acımasız düşmanlar olduğu anlatılmaktadır. Kırgız halkında da Kıtay boyu vardır. Kıtay boyu sol kanata ait Kuu oğlun çocukları. Örneğin, Kuu oğlundan Cayıl, Cayıl’dan Karanay, Karanay’dan Kıtay.

11. Bağış boyu. En eski Kırgız boylarından biridir. Örneğin,

Karakalpak, üyşün var,

Kanırı, Teyit, Bağış.

Uzaklara gitmiştir,

Kara Kırgızların sesi. . [S.Orozbekov. Cilt 3, 125.s.]

a) Bağış boyuyla ilgili Grumm- Grijimaylo böyle demiştir: Bağışların iki soyu (büyük ve küçük) kendi ana yurdunun Bargu olduğunu savunuyor. Bu isim Ruslara XVII-XVII yüzyıllarda belli olmuştur. Bağış boyunun kendine ait harfi de vardır.

b) Bağış boyu Kırgızistan’ın Güneyinde yerleşmiştir. Sancıra’da ise Karaçorodon türemiş boyların arasında yer alıyor. Örneğin, Tagay’dan Kaçoro, ondan Bağış, onun yedi oğlu vardı. Destanda Çon Bağış boyuyla ilgili de anlatılıyor. Sancıraya göre Çon Bağış kendince

‘‘Manas’’ Destanındaki Etnonimler

küçük bir boydur. Çon Bağışboyundan da yedi oğul var denir. En ilginç olanı, Sarı Bağış boyu da bu boydan olabilir düşüncesi vardır. Çünkü bağış, geyiğin yavrusu anlamına gelir. Demek bu boy geyiklerden çıkmış, ondan Sarı Bağış, Çon Bağış, Bağış boyları türemiş olabilir.

- c) Bağış, bak – fiil, ona fiilin –gış eki eklenir, çift anlamında kullanılır. K.K.Yudahin’in sözlüğünde: Bağış 1. Kanada geyiği (Bu kelime boyların sadece özel isimlerinde korunmuştur). Örneğin, sarı bağış – sarı geyik, çon bağış – büyük geyik, ak bağış – beyaz geyik, üç bağış – üç geyik, kara bağış – siyah geyik. 2. Bağış , -bak kökünden gelmektedir. Örneğin, Can bakmaya uygun bir yerdir.

12. Eştektek boyu. Eştekteklerden Camgırçı,

Hatırlayarak çıktı Akkököl. [S.Orozbekov. Cilt 2, 56.s.]

Eştektekler ‘‘Kökötöy’ün aşında’’ bir kaç defa anlatılır. Genelde ‘‘Eştekteklerden Camgırçı’’ diye boy (halk) olarak anlatılır. Bazen ‘‘Eştektek’in oğlu Camgırçı’’ deyip, onun babası olarak anlatılır. ‘‘Manas’’ destanının en temel varyantında halkın ismi olarak geçer. S.Orozbekov’un varyantına göre Eştektek Manas’ın anne babası olduğu söylenir. Eştektek Kırgız sancirasında on kanata girmektedir. Mesela, Ak oğuldan türemiş on kanatın Solto boyundan Tagay, ondan Bogorston, Bogorston’dan Eştektek, ondan Solto boyu türemiştir. Bugu boyunda da Eştektek boyu vardır. Örneğin, Tagay, ondan Kılıcı, Tınımseyit, Alseyit, Bapa, Kubakı, Manas, ondan Eştektek türediği de söylenir. Günümüzde Eştektek adında antroponim de bulunmaktadır.

Sonuç

Yukarıda adı geçmiş halkların, sadece boyların adlarının ortaya çıkmasına, tarihine, soyuna, anlamı üzerinde kısaca bilgi verdik. Başka bür sürü etnonim destanda yer almış, ancak şu anda Kırgız halkının etnoniminde bulunmamaktadır. İşte bu küçük etnonimler Manas döneminde birleşmiş, savaşa beraber gitmiş ve düğünlerde de beraber olmuştur.

Kaynakça

1. Abdılđaev E. ‘‘Manas’’ eposunun tarihîy önüğüşünün negizgi etapları. F. İlim, 1991, 20.s.
2. Drevnetyurkskiy slovar. L..Nauka, 1969, 202.s.
3. Kırgızlar. F. Kırgızistan, 1991, 82.s.
4. Kırgız sancirası. 7-9-16-17-18-22-26-27-29-31-33-100. sayfalar

5. Manas, KSE. Cilt 1.2., 1995, 112-125-259-351.sayfalar
6. Kırgız tilinin tüşündürmө sözlüğü . düz: Abdıldayev E, İsayev S. Mektep, 1969, 20-21-200.sayfalar.
7. Yudahin K.K. Rusça- Kırgızca Sözlük. F. İlim, 1965, 59-75.sayfalar.
8. Tarihi Kırgız Şatmany, ed. Sıdıkov O.F. Kırgızistan, 1990, 88.s.
9. Karasayev H. Hakus nama. F. Kırgızistan, 1990, 112.s.
10. Russko-kirgizskiy terminologičeskiy slovar po etnografii. F. İlim, 1989, 99-100-162-163-185.sayfalar.
11. Levin A. Kaysaktar veya Kırgız Kazaktar tuuraluu tarihıy maalımattar, kitapta Kırgızlar, Cilt 2, B. Kırgızistan, 1991, 252.s.
12. Darbakova V.P. K etimologii etnonimı kamlık, v knige etnonimı, M. Nauka, 1970, 266.s.
13. Grumm-Grimijaylo G.E. Kirgızı, L. Nauka, 11933, 177.s.